

УДК 338.242.4:338

А. А. Постол,

к. політ. н., доцент, докторант, Херсонський державний аграрний університет

Ю. М. Кривець,

к. е. н., докторант, Херсонський державний аграрний університет

РОЗВИТОК ВІТЧИЗНЯНИХ АГРАРНИХ ПІДПРИЄМСТВ НА ОСНОВІ НОВИХ ФОРМ, МЕТОДІВ ТА ІНСТРУМЕНТІВ ДЕРЖАВНОГО РЕГУЛЮВАННЯ Й ПІДТРИМКИ

A. Postol,

candidate of political sciences, associate professor, doctoral candidate, Kherson State Agrarian University

Yu. Krivets,

candidate of economic sciences, doctoral candidate, Kherson State Agrarian University

DEVELOPMENT OF DOMESTIC AGRARIAN ENTERPRISES ON THE BASIS OF NEW FORMS, METHODS AND INSTRUMENTS OF STATE REGULATION AND SUPPORT

У статті виявлено особливості, проблеми й тенденції розвитку вітчизняних аграрних підприємств. Обґрунтовано можливості їх вирішення на засадах використання нових форм і методів та інструментів їх державної підтримки й регулювання. Це викликано динамічним розвитком зовнішнього середовища господарювання, змінами на національному й європейському та світовому аграрних ринках. Тому нові інструменти (фінансові, нефінансові, партнерство) необхідно здійснювати з використанням нових методів їх моніторингу, контролю та прогнозування з прямим та непрямим впливом. Обґрунтовано, що засоби регулювання поширюються не тільки на виробничо-економічну, але й соціальну та екологічну діяльність агроформувань.

The article reveals peculiarities, problems and tendencies of development of domestic agrarian enterprises. The possibilities of their solution on the basis of the use of new forms and methods and tools of their state support and regulation are substantiated. This is due to the dynamic development of the external environment of management, changes in the national and European and world agrarian markets. Therefore, new tools (financial, non-financial, partnership) need to be implemented using new methods of monitoring, monitoring and forecasting with direct and indirect impact. It is substantiated that regulatory means apply not only to the production-economic, but also to the social and environmental activities of agro formations.

Ключові слова: аграрні підприємства, державне регулювання, підтримка, нові форми, методи, інструменти, оподаткування, ціни, удосконалення, розвиток, моніторинг, контроль.

Key words: agrarian enterprises, state regulation, support, new forms, methods, tools, taxation, prices, improvement, development, monitoring, control.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Загальновизнаною роллю держави в ринковій економіці є створення умов, усунення негативних наслідків та проблем функціонування ринкового механізму, а також захист національних інтересів на внутрішньому та світовому ринках. Об'єктивну потребу врахування в економічній політиці держави інтересів аграрного сектора зумовлено тим, що будь-який напрям аграрної політики не може бути реалізований без активної підтримки й регулювання зі сторони держави.

Світовий досвід переконує, що навіть за умов розвинутої ринкової економіки існують об'єктивні причини державного втручання в аграрний сектор.

Серед них можна виділити такі: природно-кліматичні чинники, неконтрольований вплив яких на сільськогосподарське виробництво вимагає створення й розвитку системи страхування, що регулюється державою; нестійкість цін на сільськогосподарську продукцію, їхні коливання відповідно до ринкової кон'юнктури, що зумовлює нестабільність доходів у сільському господарстві (причому, як показує практика, коливання доходів значно перевищує варіації обсягів сільськогосподарського виробництва); низький ступінь монополізації та концентрації сільськогосподарського виробництва, порівняно з іншими сферами економіки, що зумовлює необхідність його підтримки і

захисту інтересів товаровиробників від монополізованих галузей промисловості; необхідність розвитку виробничої та соціальної інфраструктури сільських територій; необхідність екологізації сільськогосподарського виробництва тощо.

Таким чином, регулююча роль держави зумовлена низькою еластичністю попиту і непередбачуваністю результатів в аграрному секторі, нестабільністю прибутків аграрних підприємств, сезонністю сільськогосподарського виробництва, збереженням земельного потенціалу, необхідністю охорони навколишнього природного середовища, розвитком експортного потенціалу аграрного сектора та забезпеченням продовольчої безпеки країни.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Перспективні напрями розвитку ефективного державного регулювання аграрних підприємств в Україні розкрито у наукових працях таких економістів, як П. Гайдуцького, М. Ігнатенка, Л. Катан, О. Красноруцького, М. Кропивка, Л. Мармуль, І. Михасюка, Л. Молдаван, І. Романюк, О. Скидана, та ін. Водночас на сьогодні залишилися невирішеними проблеми формування ефективної системи державного регулювання розвитку аграрних підприємств в Україні.

ФОРМУЛЮВАННЯ ЦІЛЕЙ СТАТТІ

Метою статті є обґрунтування розвитку та удосконалення державної підтримки функціонування вітчизняних аграрних підприємств на основі застосування їх нових форм, методів та інструментів у залежності від виявлених проблем, тенденцій і особливостей.

РЕЗУЛЬТАТИ ДОСЛІДЖЕНЬ

Для побудови системи ефективного державного регулювання розвитку аграрних підприємств необхідно чітко розуміти, що мається на увазі під значенням терміну "розвиток підприємства". Аналіз наукових публікацій [1; 2] з цього питання показав, що сьогодні не існує єдиного підходу щодо розуміння цього терміну, у загальному вигляді "розвиток підприємства" — це процес переходу підприємства від існуючого стану до кращого (досконалішого) порівняно з попереднім

Державне регулювання розвитку аграрних підприємств можна розглядати як вплив державних органів влади, спрямований на створення умов для переходу аграрних підприємств від існуючого стану функціонування до кращого порівняно з попереднім. До основних принципів державного регулювання розвитку аграрного сектора відносяться: пріоритетність та аграрний протекціонізм; системність і комплексність; передбачуваність та прозорість; екологічна доцільність [3, с. 134]. Форми державного регулювання становлять вид впливу держави на діяльність аграрних підприємств, до

яких відносять інституційне, бюджетно-податкове, грошово-кредитне, антимонопольно-конкурентне, цінове, інвестиційне, зовнішньоекономічне, екологічне, соціально-економічне регулювання.

В умовах ринкової економіки державне регулювання включає систему економічних, фінансових, юридично-правових, організаційних і соціальних заходів, здійснюваних державою з метою забезпечення ефективного і стабільного розвитку сільськогосподарського виробництва та повного забезпечення населення якісним продовольством за прийнятними ринковими цінами.

Важливу роль у державному регулюванні розвитку аграрних підприємств в сучасних умовах відіграють обрані методи, які класифікуються за двома ознаками: формами та засобами впливу. За формами впливу методи є прямі та непрямі. За засобами впливу розрізняють: нормативно-правові, фінансово-економічні, адміністративні, організаційні та науково-методичні методи державного регулювання розвитку аграрних підприємств [4, с. 132].

На сьогодні розвитку більшості аграрних підприємств перешкоджає ціла низка проблем, зокрема:

- низька ефективність сільськогосподарського виробництва, оскільки високою залишається частка збиткових підприємств;

- недосконалість механізмів інвестиційного забезпечення, оскільки через відсутність значних комерційних кредитів та низький рівень інвестиційної привабливості галузі інвестиційні ресурси аграрних підприємств на 70 % формуються за рахунок власних коштів, переважну частину яких складають амортизаційні відрахування;

- деформація цінових пропорцій, оскільки існує значна невідповідність цін на продукцію сільського господарства та матеріально-технічні ресурси (технічні засоби, паливно-мастильні матеріали, електроенергія, мінеральні добрива, засоби захисту рослин тощо);

- нераціональне використання земельних ресурсів сільськогосподарського призначення, адже з кожним роком спостерігається зниження родючості земель унаслідок недостатніх природоохоронних та агротехнічних заходів у землекористуванні, зменшення вмісту гумусу і поживних речовин у ґрунті, посилення ерозійних процесів, розширення площі кислих та засолених ґрунтів. А внаслідок розпаювання земель порушилися сівозміни та ґрунтозахисні системи землеробства, що призвело до зниження рівня продуктивності ґрунтів;

- зниження забезпеченості сільськогосподарською технікою та критична зношеність основних виробничих фондів, зокрема за останні п'ять років кількість техніки скоротилася майже вдвічі тощо.

Розвиток великих агрохолдингів призводить, з одного боку, до залучення значних зовнішніх інвестиційних ресурсів, нових технологій і про-

дуктів, інноваційного менеджменту та спричиняє зростання внутрішньої та міжнародної конкурентоспроможності [5, с. 412]. З другого — масштабна діяльність агрохолдингів, як правило, порушує цінові та структурні пропорції на внутрішньому аграрному ринку, сприяє монополізації окремих його елементів, посилює зовнішні неекономічні впливи.

Багатоукладність конкурентного середовища аграрних товаровиробників — це одна з вагомих причин того, що державна підтримка та державне регулювання є вкрай необхідними заходами. Потрібно відмітити, що взагалі необхідність державного регулювання економіки сільського господарства теоретично загально визнана і обумовлена специфікою галузі, однак, дискусії між науковцями та практиками відбуваються при визначенні рівня такого втручання. Наразі немає єдиного підходу щодо співвідношення державних і ринкових важелів у механізмі регулювання аграрної економіки.

Система державного регулювання економіки складається з різноманітних підсистем та поділяється на ієрархічні рівні в залежності від адміністративно-територіального поділу країни. При цьому кожний рівень ієрархії управління є відносно відособленою підсистемою в якій наявні свої локальні цілі та відповідно свої локальні критерії ефективності. Таким чином, в ієрархічній структурі загальносистемна ціль розподіляється на систему локальних цілей за відповідними рівнями, утворюючи "дерево цілей" та, відповідно, "дерево критеріїв ефективності" [6, с. 138].

Досвід зарубіжних країн свідчить про те, що у цих країнах створено системи помірної протекціонізму у функціонуванні аграрного сектору, чого, на жаль, бракує вітчизняній практиці. На думку багатьох економістів і експертів, спільно із системою протекціонізму необхідно відрегулювати і розподілити заходи відповідальності між державою і сільськогосподарськими товаровиробниками [7, с. 55].

Аграрний сектор — це не тільки виробництво і сфера застосування праці, але і середовище життєдіяльності значної частини населення. Рівень сільськогосподарського виробництва напряму впливає на стан продовольчої безпеки будь-якої країни. Відстале в плані розвитку продуктивних сил, сільське господарство є відносно статичною галуззю і повільніше ніж інші пристосовується до мінливих економічних і технологічних умов. Європейський Союз демонструє дуже високий рівень підтримки своїх фермерів. Одним з головних механізмів у системі державного регулювання аграрного ринку в зарубіжних країнах є підтримка відповідного рівня цін і цінової рівноваги.

Система регулювання цін спрямована на підтримку фермерських цін на рівні, що дозволяє товаровиробникам не тільки відшкодувати власні витрати на виробництво, а й вести розши-

рене відтворення. Комісія ЄС періодично регулює ціни по трьох головних критеріях: рекомендовані ціни; мінімальні ціни імпорту; мінімальні ціни, мета яких гарантувати виробникові нормальний рівень доходу й диференціювати заготівельні ціни по районах за видами продукції.

При цьому Європейський Союз щорічно витрачає більше 40 млрд євро на реалізацію спільної аграрної політики, тобто 45,0% свого бюджету, у той час як внесок сільського господарства у валовий внутрішній продукт ЄС становить тільки близько 2,0%. При цьому із всіх витрат ЄС на проведення спільної аграрної політики 80,0% йдуть на дотації для підтримки цін і доходів селян [8, с. 52]. Вплив членства країн-членів у Світовій організації торгівлі на реформування державної підтримки сільського господарства в цих країнах є суттєвим. Широкого розвитку набули програми "зеленої скриньки", тобто звільнені від зобов'язань щодо скорочення [9, с. 117].

Аналіз досвіду країн-членів СОТ щодо реформування політики підтримки сільського господарства показав, що всі країни суттєво трансформують напрями підтримки галузі під впливом багатосторонніх домовленостей Уругвайського раунду СОТ. Окремі зміни в аграрній політиці країн-членів СОТ є підготовкою вітчизняного сільського господарства до майбутніх домовленостей у рамках Давоського раунду, які, головним чином, будуть спрямовані на суттєве скорочення суми підтримки через програми "жовтої скриньки" (програм "жовтої скриньки" — цінова підтримка, компенсація відсотків за кредитами) найбільших протекціоністів світу — Європейського Союзу та США, включення програм "блакитної скриньки" — (прямі платежі за програмами скорочення виробництва) до сукупного виміру підтримки, перегляду критеріїв програм "зеленої скриньки" — (соціальні спрямування, наука і т.д.)".

В Україні розроблено достатню кількість програм державного регулювання діяльності аграрних підприємств, здатних позитивно вплинути на розвиток галузі, але, на жаль, основним їх недоліком є: по-перше — неналежне фінансування (неповна та несвоєчасна дотація передбачених бюджетних коштів з державних і місцевих бюджетів); по-друге, дані програми, в основному, працюють лише на "люб'юючих" підприємствах, агрохолдингах, великих товарних підприємствах; по-третє, їх супроводжує недосконалість нормативно-правової бази реалізації та контролю [10, с. 58].

Перш ніж розробляти та пропонувати нові програми державної фінансової підтримки, доцільно забезпечити якісне функціонування діючих, насамперед за рахунок належного їх фінансування, оскільки неможливо об'єктивно оцінити ефективність державної підтримки сільськогосподарських підприємств за умови недотримання основних засад її реалізації. Водночас збільшення обсягів державної підтримки сільського господар-

ства у цілому й окремих його галузей не супроводжується підвищенням мотивації у дрібних товаровиробників

ВИСНОВКИ

Вирішення проблем підвищення ефективності державного регулювання аграрних підприємств заходами державної підтримки набуває все більшої актуальності та значимості. Адже у період світової фінансово-економічної кризи навіть успішні галузі й підприємства переживають спад виробничої та комерційної діяльності. Тому організаційно-економічний механізм державного регулювання аграрної економіки загалом її бюджетного фінансування повинен будуватись на основі принципів системного моніторингу, контролю та прогнозування під час застосування відповідних інструментів і методів. При цьому вони повинні бути доповнені постійним аналізом вітчизняного та світового аграрних ринків.

Література:

1. Варченко О.М. Зарубіжний досвід державної підтримки сільськогосподарського виробництва та напрями його використання у вітчизняній практиці / О.М. Варченко // Економіка та управління АПК: зб. наук. праць Білоцерк. нац. аграр. ун-ту. — Біла Церква, 2011. — Вип. 5 (85). — С. 11—16.
2. Раєвнева О.В. Управління розвитком підприємства: методологія, механізми, моделі: монографія / О.В. Раєвнева. — Харків: ВД "ІНЖЕК", 2006. — 496 с.
3. Мостовий Г.І. Агробізнес: державне регулювання: монографія / Г.І. Мостовий. — Харків: Основа, 2002. — 300 с.
4. Губені Ю.Е. Державне регулювання підприємництва у сільському господарстві: організаційно-правові аспекти / Ю.Е. Губені // Науковий вісник Львівського національного університету ветеринарної медицини та біотехнологій ім. Гжицького. — 2014. — Т. 16, № 1 (1). — С. 129—133.
5. Пономаренко В.С. Стратегічне управління розвитком підприємства: навч. посіб. / В.С. Пономаренко, О.І. Пушкар, О.М. Тридід. — Х.: ХДЕУ, 2002. — 640 с.
6. Ігнатенко М.М. Напрями та інструменти державного регулювання розвитку сільськогосподарського виробництва / М.М. Ігнатенко // Наукові праці Полтавської державної аграрної академії. — Вип. 1 (4). — Т. 2. — Полтава: ПДАА, 2012. — С. 135—141.
7. Дем'яненко С.І. Агрохолдинги в Україні: процес становлення та розвитку / С.І. Дем'яненко // Економіка України. — 2009. — № 12. — С. 50—61.
8. Мармуль Л.О. Категорія власності як важливий інструмент управління та регулювання використання земельних ресурсів сільськогоспо-

дарських підприємств / Мармуль Л.О., Аранчій Д.С., Удовиченко М.О. // Наукові праці Полтавської державної аграрної академії. — Вип. 2 (11). — Полтава: ПДАА, 2015. — С. 49—54.

9. Могильний О.М. Державне регулювання аграрного виробництва в період трансформації економіки / О.М. Могильний. — К.: ІАЕ УААН, 2002. — 430 с.

10. Романюк І.А. Державна підтримка та регулювання розвитку малих підприємств сільського зеленого туризму / І.А. Романюк // Економіка і менеджмент культури. — № 1. — 2017. — С. 56—60.

References:

1. Varchenko, O.M. (2011), "Foreign experience of state support of agricultural production and directions of its use in domestic practice", *Ekonomika ta upravlinnya APK*, vol. 5 (85), pp. 11—16.
  2. Rayevnyeva, O.V. (2006), *Upravlinnya rozvytkom pidpryyemstva: metodolohiya, mekhanizmy, modeli* [Management of enterprise development: methodology, mechanisms, models], VD "INZHEK", Kharkiv, Ukraine.
  3. Mostovyy, H.I. (2002), *Ahrobiznes: derzhavne rehulyuvannya* [Agribusiness: state regulation], Osнова, Kharkiv, Ukraine.
  4. Hubeni, Yu. E. (2014), "State regulation of entrepreneurship in agriculture: organizational and legal aspects", *Naukovyy visnyk L'vivs'koho natsional'noho universytetu veterynaranoi medytsyny ta biotekhnolohiy im. Gzhyts'koho*, vol. 1(1), no. 16, pp. 129—133.
  5. Ponomarenko, V.S. Pushkar, O.I. and Trydid, O.M. (2002), *Stratehichne upravlinnya rozvytkom pidpryyemstva* [Strategic management of enterprise development], KHDEU, Kharkiv, Ukraine.
  6. Ihnatenko, M.M. (2012), "Directions and tools of state regulation of agricultural production development", *Naukovi pratsi Poltavs'koyi derzhavnoyi ahrarnoyi akademiyi*, vol. 1 (4), no. 2, pp. 135—141.
  7. Dem'yanenko, S.I. (2009), "Agroholdings in Ukraine: the process of formation and development", *Ekonomika Ukrayiny*, vol. 12, pp. 50—61.
  8. Marmul', L.O. Aranchiy, D.S. and Udovychenko, M.O. (2015), "Ownership category as an important tool for management and regulation of land use of agricultural enterprises", *Naukovi pratsi Poltavs'koyi derzhavnoyi ahrarnoyi akademiyi*, vol. 2 (11), pp. 49—54.
  9. Mohyl'nyy, O.M. (2002), *Derzhavne rehulyuvannya ahrarnoho vyrobnytstva v period transformatsiyi ekonomiky* [State regulation of agrarian production in the period of transformation of economy], IAE UAAN, Kyiv, Ukraine.
  10. Romanyuk, I.A. (2017), "State support and regulation of development of small enterprises of rural green tourism", *Ekonomika i menedzhment kul'tury*, vol. 1, pp. 56—60.
- Стаття надійшла до редакції 12.05.2018 р.*